

Grip

Het maatschappelijk belang
van persoonlijke controle

WRR

Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle is een advies aan de regering uit naam van de voltallige Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. WRR-Rapport 108 is voorbereid en geschreven door:

Prof. dr. mr. M.A.P. (Mark) Bovens (voorzitter)
Prof. dr. W.L. (Will) Tiemeijer (projectcoördinator)
drs. A.G. (Anne-Greet) Keizer (projectcoördinator)
Prof. dr. S.J.M.H. (Suzanne) Hulscher (raadslid)
Dr. Thijs de Boer (projectmedewerker december 2022 - augustus 2023)
Phylicia Codrington MSc (projectmedewerker juni 2018 - juli 2021)

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid werd in voorlopige vorm ingesteld in 1972. Zijn positie is definitief vastgelegd bij wet van 30 juni 1976 (Stb. 413). De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is een onafhankelijk adviesorgaan. De WRR informeert en adviseert de regering en het parlement over sectoroverstijgende vraagstukken die grote impact hebben op de samenleving. De adviezen zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek en gericht op een langetermijnperspectief.

De huidige zittingsperiode loopt tot 31 december 2027.

De samenstelling van de raad is:

Prof. dr. mr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld,
Prof. dr. mr. M.A.P. (Mark) Bovens (adviserend lid),
Prof. dr. G.B.M. (Godfried) Engbersen (adviserend lid),
Prof. dr. P. (Paul) 't Hart,
Prof. dr. E.M.H. (Ernst) Hirsch Ballin (adviserend lid),
Prof. dr. S.J.M.H. (Suzanne) Hulscher,
Prof. dr. mr. J.E.J. (Corien) Prins (voorzitter),
Prof. dr. M.L.L. (Mathieu) Segers,
Prof. dr. C.G. (Casper) de Vries,

Secretaris: Prof. dr. F.W.A. (Frans) Brom.

© Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag 2023.

De inhoud van deze publicatie mag (gedeeltelijk) worden gebruikt en overgenomen voor niet-commerciële doeleinden. De inhoud mag daarbij niet veranderen. Citaten moeten altijd aangegeven zijn.

Grip

Het maatschappelijk belang
van persoonlijke controle

WRR

Deze publicatie is een samenvatting van WRR-rapport 108 *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*. Voor de onderbouwing van de in deze publicatie gepresenteerde conclusies en aanbevelingen wordt verwezen naar de uitvoerige analyse van het beleid en de wetenschappelijke literatuur die in dat rapport te vinden zijn.

Het rapport *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle* (ISBN: 978 90 832908 3 6) is op 30 november 2023 door de raad aangeboden aan de regering .

Het rapport kan gratis worden gedownload van wrr.nl.

Vormgeving binnenwerk: VormVijf, Den Haag
Omslagafbeelding: Steffie Padmos, Amsterdam
Figuren en tabellen: VormVijf, Den Haag
Uitgever: WRR

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag
070-356 46 00
info@wrr.nl
wrr.nl

Samenvatting

Meer aandacht voor grip op het eigen leven

Dit rapport gaat over het belang van persoonlijke controle ofwel 'grip op het eigen leven'. Daarmee bedoelen we dat mensen door hun eigen handelen invloed kunnen hebben op door hen gewenste uitkomsten, zoals een prettige baan, voldoende inkomen of een aangename leefomgeving. De kernboodschap is dat de overheid bij het maken en uitvoeren van beleid meer moet inzetten op het vergroten van de grip van burgers.

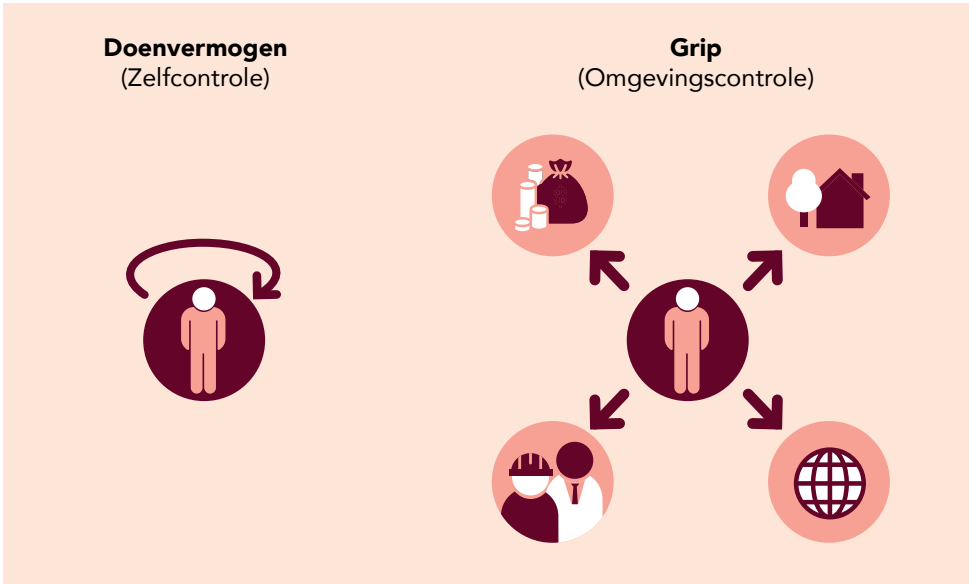
Grote groepen burgers, bijvoorbeeld jongeren en huishoudens tot en met lage middeninkomens, ervaren onzekerheid en een gebrek aan grip op hun leven. Wanneer zij geconfronteerd worden met onzekerheid en niet het gevoel hebben dat ze grip hebben op hun situatie, kan dat hun gezondheid aantasten en hun levenstevredenheid aanmerkelijk verminderen. Ook kan dit een bron zijn van maatschappelijk onbehagen. Ten slotte zijn er aanwijzingen dat een gebrek aan grip dat iemand ervaart, samenhangt met wereldbeelden en overtuigingen die niet bevorderlijk zijn voor de democratische rechtsstaat.

Het perspectief van de individuele burger

In dit rapport redeneert de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) vanuit het perspectief van de individuele burger, vanuit zijn of haar wensen, doelen en levensprojecten. Wetenschappers spreken wel van het 'eerstepersoons-perspectief': ga in de schoenen staan van de individuele burger en kijk hoe de wereld zich voor hem of haar aandient. Dit rapport is dan ook gebaseerd op het nodige psychologische onderzoek. Op basis hiervan willen we bepaalde maatschappelijke verschijnselen beter begrijpen en een ander perspectief bieden voor het regeringsbeleid.

Met deze gedragswetenschappelijke insteek is dit rapport in zekere zin een vervolg op het WRR-rapport *Weten is nog geen doen* uit 2017. Met één groot verschil, zoals te zien is in figuur 1:

- *Weten is nog geen doen* ging vooral over *zelf*controle: de mate waarin mensen in staat zijn hun *eigen* gedrag effectief te sturen. In dat rapport uit 2017 introduceerden we daarvoor het woord 'doenvermogen'.
- Het huidige rapport gaat over wat je *omgevings*controle zou kunnen noemen: de mate waarin mensen in staat zijn hun omgeving effectief te beïnvloeden, en zo hun doelen te bereiken. We hanteren hiervoor het woord 'grip'.

Figuur 1 Doenvermogen en Grip

Tussen de twee bestaat natuurlijk een verband, want wie zijn omgeving effectief wil beïnvloeden, moet allereerst zijn eigen gedrag kunnen reguleren. Grip veronderstelt dus een basis van doenvermogen, maar doenvermogen alléén is niet genoeg. Werkelijke grip op de omgeving vereist ook andere dingen, zoals voldoende financiële middelen, sociale hulpbronnen en rechten, maar ook een voorspelbare en navigeerbare omgeving. De markt en de overheid moeten de ruimte en de mogelijkheden bieden om ook daadwerkelijk grip uit te oefenen. Het zijn allemaal elementen die bijdragen aan grip. Daarmee bouwt dit rapport ook voort op een ander recent WRR-rapport, namelijk *Het betere werk* uit 2020. Daarin vroeg de raad nadrukkelijk aandacht voor het belang van grip op het werk, grip op het inkomen en grip op het leven.

Grip

Wat is 'grip'?

Met 'grip' bedoelen we de mate waarin mensen in staat zijn door eigen handelen gewenste uitkomsten te bereiken en ongewenste uitkomsten te voorkomen. In de internationale gedragswetenschappelijke literatuur spreekt men van 'personal control' of van 'mastery'. Het gaat hierbij om de capaciteiten, middelen en rechten waarover iemand kan beschikken om het hoofd te bieden aan de onzekerheden van de wereld en tóch zijn of haar doelen te bereiken. Te denken valt aan toegang tot opleidingen om je naast het werk verder te ontwikkelen, de middelen die je nodig hebt om een fatsoenlijke woning te bemachtigen, de kennis en vaardigheden om je weg te vinden in de wereld van regelingen, zorg en andere voorzieningen, maar ook de aanwezigheid van een sociaal netwerk dat je kan helpen als het moeilijk wordt, of de formele rechten en feitelijke mogelijkheden om invloed uit te oefenen op wat er in je directe leefomgeving gebeurt.

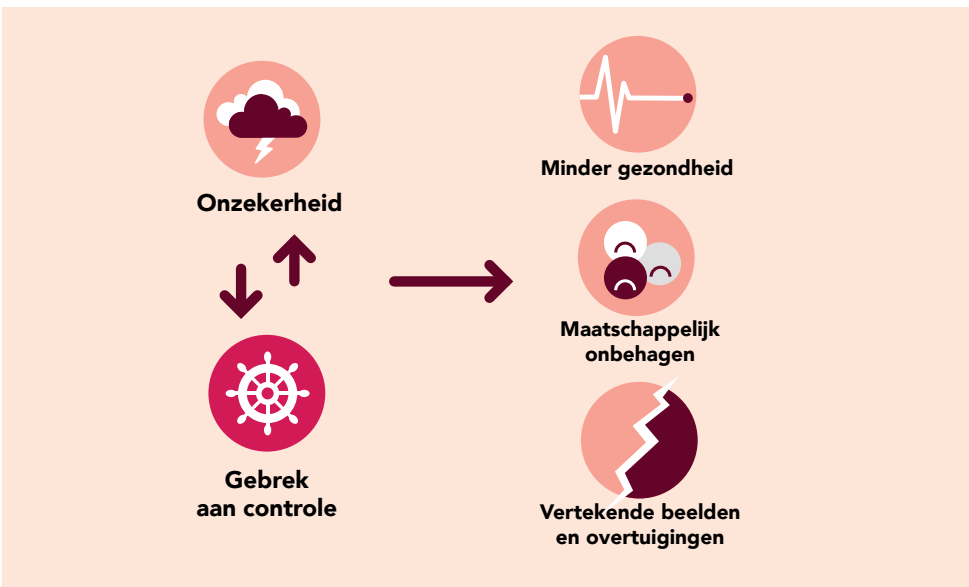
Om misverstanden te voorkomen: persoonlijke controle is iets heel anders dan sociale controle of een Orwelliaanse overheidscontrole waarmee sommigen het begrip ‘controle’ misschien associëren. Bij persoonlijke controle gaat het niet om controle *over* het individu, maar om controle *door* het individu, om de mogelijkheden van mensen om met succes hun weg te vinden in een wereld vol onzekerheden. Persoonlijke controle hangt nauw samen met zelfbeschikking en vrijheid. Om ongewenste associaties te voorkomen gebruiken we daarom vaak het woord ‘grip’.

Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle

Persoonlijke controle, oftewel grip, is om meerdere redenen belangrijk. In de afgelopen decennia hebben opeenvolgende kabinetten veel nadruk gelegd op zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. Burgers moeten minder van de overheid verwachten en meer zelf doen om hun idee van het goede leven te verwezenlijken. Dit rapport gaat niet over de wenselijkheid van die politieke keuze. Maar *als* de overheid zoveel nadruk legt op eigen verantwoordelijkheid, dan is het ook belangrijk dat zij zich inzet voor zodanige condities dat burgers hun eigen verantwoordelijkheid ook echt kunnen *waarmaken*.

Het is vragen om problemen als mensen wel veel onzekerheid ervaren, maar ze niet het gevoel hebben grip te hebben op hun situatie. Dit kan dit tot verschillende onwenselijke uitkomsten leiden. In figuur 2 schetsen we onze redeneerlijn.

Figuur 2 Redeneerlijn

Veel burgers ervaren onzekerheid en een gebrek aan grip

In dit rapport laten we zien dat onzekerheid en een gebrek aan grip voor veel mensen een realiteit zijn. Deze beperkt zich niet tot werk en inkomen maar doet zich ook voor op andere belangrijke gebieden van het leven, zoals gezondheid, wonen en de leefomgeving. Onzekerheden hebben bovendien de neiging zich te stapelen: onzekerheid op het ene terrein, bijvoorbeeld inkomen, leidt tot onzekerheid op een ander domein, bijvoorbeeld wonen. Hierdoor gaan mensen belangrijke levenskeuzes uitstellen, zoals een relatie aangaan, samenwonen of kinderen krijgen. Dergelijke stapelingen doen zich vooral voor bij jongeren, huishoudens met lage inkomens en de lage middeninkomens. Maar ook andere groepen worden geconfronteerd met onzekerheid.

Minder grip leidt tot minder geluk en gezondheid en eerder overlijden

Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) laat zien dat het gevoel van controle sterk samenhangt met algemene levenstevredenheid en geluk. Grote en langlopende internationale onderzoeken wijzen bovendien uit dat iemands gevoel van controle sterk samenhangt met allerlei mentale en fysieke gezondheidsuitkomsten, variërend van depressie tot hart- en vaatziekten. Mensen die laag scoren op controle gaan, gemiddeld genomen, dan ook eerder dood. Deze onderzoeken werpen ook nieuw licht op een hardnekkig probleem, namelijk het verschil in gezondheid tussen lagere en hogere sociaal-economische klassen. De resultaten laten zien dat dit verschil voor een flink deel kan worden verklaard doordat lagere sociaal-economische klassen doorgaans minder grip op hun leven ervaren dan hogere sociaal-economische klassen.

Minder grip is een bron van maatschappelijk onbehagen

Iemands gevoel van controle hangt ook samen met maatschappelijk onbehagen, met een algemeen en onbepaald gevoel dat het niet goed gaat met 'de samenleving'. We vonden dat wie laag scoort op gevoel van controle *in zijn eigen leven*, ook eerder meent dat het slecht gaat met de samenleving *als geheel* – zélf als rekening wordt gehouden met verschillen in onzekerheid.

Dat betekent natuurlijk niet dat we hiermee alle vormen van maatschappelijk onbehagen kunnen verklaren. Daarvoor is het verschijnsel te complex. Wel richt het de blik op een verklaring die nog weinig is onderzocht. Voor beleidsmakers ligt hier een belangrijke boodschap: *maatschappelijke zorgen zijn soms verholde persoonlijke zorgen*. Gevoelens van maatschappelijk onbehagen zeggen niet alleen iets over hoe het gaat met de samenleving als geheel, maar soms ook iets over hoe het mensen vergaat in hun eigen leven. Minder grip in het persoonlijk leven is een van de bronnen van maatschappelijk onbehagen.

Minder grip hangt samen met meer vertekende beelden en overtuigingen
 Gebrek aan gevoel van controle hangt ook samen met beelden en houdingen die niet per se bijdragen aan een gezonde en goed functionerende democratie. Zo hebben diverse onderzoeken laten zien dat een gevoel van gebrek aan persoonlijke controle kan leiden tot een sterker denken in termen van 'zij' tegenover 'wij' en tot een grotere voorkeur voor 'sterke leiders'. Ook kunnen mensen in reactie op een controlebedreiging meer macht toeschrijven aan vijanden of op zoek gaan naar zondebokken, en een sterkere voorkeur hebben voor eenvoudige interpretaties van de wereld, met duidelijke oorzaak-gevolgrelaties. Het is dan ook niet vreemd dat sommige studies een verband hebben gevonden tussen gebrek aan eigen controle en geloof in complotten.

Een pleidooi voor grip-denken

De les van dit rapport is dat wanneer je vanuit het perspectief van persoonlijke controle naar beleid kijkt, je bepaalde maatschappelijke problemen beter begrijpt en nieuwe oplossingen op het spoor komt. Kortom, dit rapport is een pleidooi voor 'grip-denken'. Daarmee is dit geen klassiek adviesrapport dat uitmondt in een reeks van concrete aanbevelingen voor de departementen X, Y en Z. In dit rapport biedt de WRR vooral een andere manier van denken over beleid.

Als we vanuit het perspectief van 'grip' kijken naar de maatschappelijke realiteit, werpt dat nieuw licht op enkele actuele problemen. Daarmee komen ook nieuwe beleidsaanpakken in beeld. We geven vier voorbeelden.

Een nieuw perspectief op sociaal-economische gezondheidsverschillen

Eén van de hardnekkige problemen in onze samenleving is de grote ongelijkheid in gezondheid tussen mensen met een lage en mensen met een hoge sociaal-economische status (SES). Het verschil in levensverwachting tussen de meest en minst welvarende mensen is zeven tot acht jaar, en het verschil in *gezonde* levensverwachting is zelfs 23 tot 25 jaar. Al decennia proberen beleidsmakers deze kloof te verkleinen met allerlei preventieprogramma's, maar vooralsnog met weinig resultaat. Wie vanuit 'grip' kijkt, ontdekt echter dat die gezondheidsverschillen voor een flink deel kunnen worden verklaard doordat mensen met lage SES beduidend minder grip op hun leven ervaren. Die relatieve machteloosheid tast letterlijk hun mentale en fysieke gesteldheid aan, met als gevolg dat zij korter leven.

De beleidsimplicatie hiervan is dat wie de gezondheidsverschillen wil verkleinen, er niet komt met alleen informatie en preventie. Het is belangrijk om ook de dieperliggende ongelijkheid in 'grip op het leven' aan te pakken. Een betere gezondheid voor mensen met een lagere SES vraagt om meer mogelijkheden, middelen en rechten voor grip.

De schaduwzijden van meer burgerparticipatie

Een ander voorbeeld heeft te maken met inspraak en participatie. Vaak wordt dit gezien als één van de antwoorden op maatschappelijk onbehagen. De Omgevingswet die binnenkort wordt ingevoerd, schrijft participatie ook wettelijk voor, zonder daar veel eisen aan te stellen. Wie vanuit het grip-perspectief kijkt, ziet dat meer participatie inderdaad goed nieuws is voor wie beschikt over de tijd en competenties om effectief te opereren in dit soort trajecten. Voor hen betekent dit waarschijnlijk *meer* controle over hun leefomgeving. Het tegenovergestelde geldt echter voor mensen die niet beschikken over die tijd en competenties. Voor hen betekent een verschuiving van representatieve naar participatieve democratie waarschijnlijk *minder* controle. Zij zouden waarschijnlijk meer gebaat zijn bij 'klassieke' belangenbehartiging door competente volksvertegenwoordigers die namens hen tegenspel kunnen bieden aan meer vocale en georganiseerde belangen.

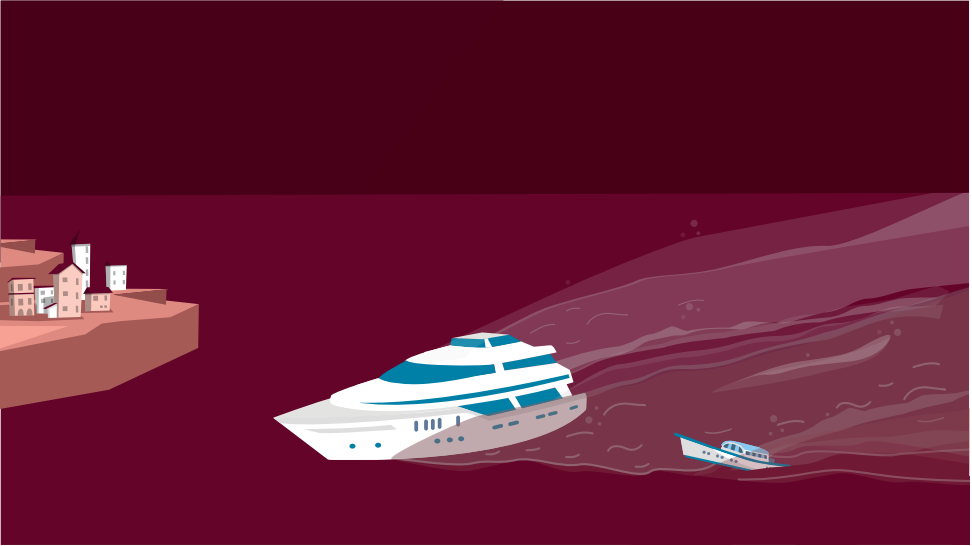
De beleidsimplicatie hiervan is dat wie dacht het onbehagen te verminderen door 'meer inspraak en participatie' wel eens bedrogen zou kunnen uitkomen, want voor een deel van de burgers kan dat uitmonden in juist *minder* grip. Daarom is het belangrijk dat naast participatieve trajecten de representatieve democratie ook altijd goed en volwaardig blijft functioneren.

Een bron van onbehagen en discutabele beelden en verhalen

Dat leidt naar het volgende voorbeeld. Dat betreft een verzameling van fenomenen waarover velen zich vandaag de dag zorgen maken: zaken als maatschappelijk onbehagen, wij-zij denken, polarisatie, zondebok-denken en geloof in complotten. Vanuit het perspectief van grip wordt duidelijk dat deze fenomenen niet alleen maar het gevolg zijn van de beelden en verhalen die rondgaan in de media en op internet. Voor een deel kunnen ze ook een reactie zijn op het ervaren gebrek aan grip in het eigen leven. Onderzoek suggereert namelijk dat wie zich bedreigd voelt in de eigen persoonlijke controle, eerder geneigd is mee te gaan in zulke beelden en verhalen, om zo toch te kunnen blijven geloven in een overzichtelijke wereld en de mogelijkheid van controle.

Wat is hiervan de beleidsimplicatie? Het is zeker niet zo dat alle genoemde verschijnselen volledig herleid kunnen worden tot een gebrek aan grip in het eigen leven, maar het kan wel één van de factoren zijn. Wie deze fenomenen wil tegengaan, kan zich dus beter niet beperken tot een 'beter uitleggen' van 'de feiten'. Het is óók van belang om te kijken in hoeverre dit soort gevoelens, beelden en verhalen samenhangen met machteloosheid in het eigen leven, en wat daaraan te doen valt.

Grip als verdelingsvraagstuk

Nieuwe verdelingsvraagstukken: van koopkracht naar grip

Wie vanuit grip naar beleid kijkt, ziet ook nieuwe vragen van verdelende rechtvaardigheid. Meer controle voor de een betekent soms minder controle voor de ander, zo blijkt op meerdere plaatsen in dit rapport. Een gevolg van de vrijblijvende invulling van participatie die de Omgevingswet voorstaat, kan bijvoorbeeld zijn dat juist burgers met minder tijd en minder bureaucratische competenties minder grip krijgen op hun leefomgeving. En ook op de woningmarkt betekent meer grip voor de één soms minder grip voor de ander. Denk bijvoorbeeld aan de effecten van de ‘jubelton’.

Kortom, de winst in grip voor de een is soms het verlies in grip voor de ander. Dit betekent dat beleidsmakers zich niet alleen de vraag moeten stellen hoe ze de grip van burgers kunnen maximaliseren. Ze moeten zich ook afvragen of hun maatregelen geen herverdelingseffecten op dit vlak hebben en, zo ja, in hoeverre die voorkomen kunnen of moeten worden.

Wie vanuit ‘grip’ kijkt, krijgt ook een ander perspectief op wat de politiek nu eigenlijk eerlijk moet verdelen. Vanuit het perspectief van grip is ‘koopkracht’ niet waar het uiteindelijk om gaat. Voor de meeste mensen is geld immers geen doel op zich, maar een middel voor iets anders, namelijk het realiseren van hun levensprojecten. Geld is daarbij een belangrijk hulpmiddel, maar niet het enige dat telt. Het gaat om alle middelen, capaciteiten en rechten die bijdragen aan grip. Dus misschien zou de politiek minder moeten kijken naar

‘koopkrachtplaatjes’ en meer naar ‘grip-plaatjes’: wat betekent beleid voor het totaal aan factoren die van invloed zijn op ieders ‘grip op het leven’?

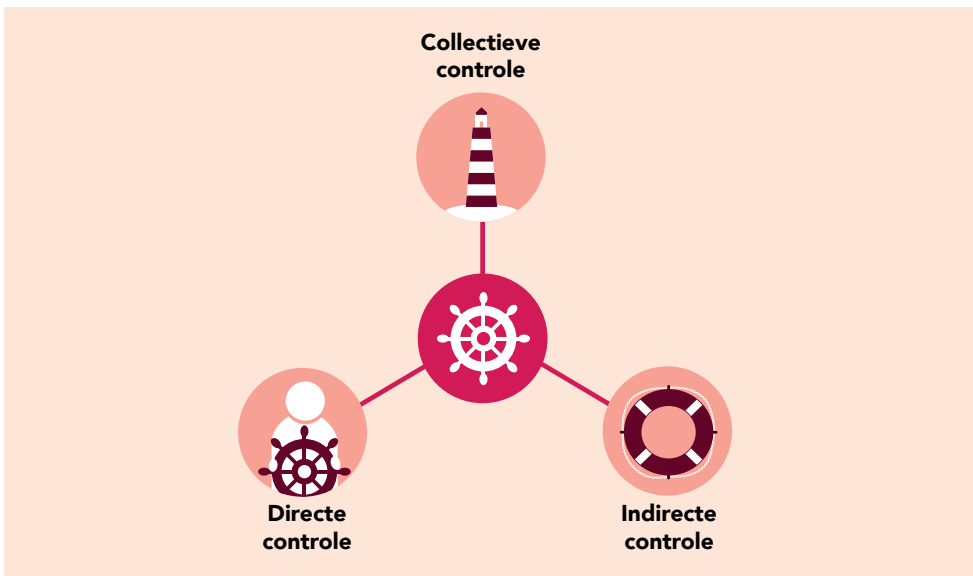
Inzetten op grip

Wat zijn de consequenties van de bevindingen uit dit rapport voor de algemene richting van het regeringsbeleid? In het maatschappelijk debat over onzekerheid waren er de afgelopen decennia grofweg twee dominante posities. De ene was ‘wen er maar aan’. Onzekerheid is nu eenmaal een *fact of life*, waar burgers mee moeten leren omgaan. De andere was dat de overheid alle onzekerheden zoveel mogelijk moet uitbannen. In dit rapport hebben we laten zien dat er nog een derde, vruchtbaarder antwoord mogelijk is, namelijk dat het gaat om de balans tussen onzekerheid en grip. Alleen wanneer burgers voldoende grip op het leven ervaren, kunnen zij omgaan met een zekere mate van onzekerheid. Voor deze balans is het belangrijk dat de overheid niet alleen inzet op het bieden van een basis van zekerheid, maar ook meer inzet op het vergroten van de grip van burgers.

In het rapport bespreken we drie wegen waarlangs de overheid de persoonlijke controle van burgers kan helpen vergroten (zie ook figuur 3):

- *directe controle*: het rechtstreeks versterken van de grip van burgers;
- *indirecte controle*: het versterken van de grip van burgers met behulp van actoren en instituties die namens het individu kunnen optreden;
- *collectieve controle*: het versterken van de grip die de samenleving als geheel heeft op haar toekomst.

Figuur 3 Drie vormen van controle

Directe controle: meer mogelijkheden voor individuele grip

Een eerste route is het creëren van meer mogelijkheden voor burgers om daadwerkelijk zelf invloed te kunnen uitoefenen op hun persoonlijke situatie. Ze kunnen bijvoorbeeld zelf beïnvloeden wat voor werk ze doen en onder welke omstandigheden, in welke buurt ze wonen en in wat voor type woning, of hoe hoog hun inkomen is. In de onderstaande box staan enkele voorbeelden hoe dit zou kunnen.

- De WRR heeft al eerder laten zien dat op het gebied van werk nog veel winst te boeken valt. Geef werknemers bijvoorbeeld de keuze hoeveel uren ze willen werken, door zowel minder als meer werken makkelijker afdwingbaar te maken. Door werknemers meer mogelijkheden te geven om gedurende hun loopbaan te variëren in de omvang van hun arbeidsuren, kunnen zij beter omgaan met onzekerheden in hun persoonlijk leven, zoals het krijgen van kinderen, een scheiding of het verlies van een partner.
- De huidige krappe woningmarkt stelt uiteraard grenzen aan wat er aan grip mogelijk is. Dat wil echter niet zeggen dat er helemaal niets kan. Sta bijvoorbeeld toe dat meerdere mensen in een huis kunnen wonen doordat ze hun wachttijden voor een socialehuurwoning kunnen optellen als ze gaan samenwonen, of een huurcontract kunnen afsluiten met meerdere individuele huishoudens. Of maak het makkelijker om socialehuurwoningen te ruilen tussen verschillende gemeenten, voorrang te geven aan ouderen die een schaarse huurwoning achterlaten, of senioren te laten verhuizen met behoud van de oude huur.
- Ook bij het inrichten van de leefomgeving is het mogelijk om omwonenden meer grip te geven. Zo is het bijvoorbeeld goed mogelijk om bij de aanleg en exploitatie van windmolenparken omwonenden ruime mogelijkheden te geven om mee te denken en te investeren, waardoor zij grip kunnen houden op de ontwikkelingen.

Randvoorwaarde: een navigeerbare omgeving

Directe controle vereist dat mensen weten wat hun rechten en mogelijkheden zijn, waar zij terecht kunnen als ze daarvan gebruik willen maken, en dat de regels begrijpelijk en doenlijk zijn. Ook moeten ze erop kunnen vertrouwen dat die regels niet zomaar opeens veranderen of dat er addertjes onder het gras zitten. Mensen zullen eerder een gevoel van controle hebben wanneer de overheid en de publieke instituties transparant, voorspelbaar en betrouwbaar zijn – zowel in woord als in daad – zodat er sprake is van een navigeerbare publieke omgeving.

Indirecte controle: grip via collectieve belangenbehartiging en coöperaties

Er is een algemeen belang bij een bloeiend middenveld dat *verder* gaat dat alleen maar lokale belangenbehartiging of risicodeling, zo laat de WRR in dit rapport zien. Vakbonden, coöperaties, belangenorganisaties en burgerinitiatieven zijn ook een middel tot grip. De laatste jaren is een nieuwe golf waarneembaar van dit soort vormen van collectieve actie, niet alleen op het terrein van sociale zekerheid maar ook op het gebied van woningbouw, zorg, voedsel, energietransitie en milieu. Deze initiatieven bieden individuele burgers een mogelijkheid om grip te krijgen op belangrijke zaken in het leven die ze in hun eentje niet zouden kunnen realiseren.

- Een voorbeeld zijn broodfondsen. In een broodfonds creëren mensen hun eigen sociale vangnet: ze helpen zichzelf en elkaar in een situatie van ziekte aan een vervangend inkomen.
- Een ander voorbeeld biedt de Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (WAMCA), die sinds 2020 aan belangenorganisaties de mogelijkheid biedt om namens talloze gedupeerden schadevergoeding te vorderen.

De overheid kan deze indirecte vormen van grip ondersteunen door de zwakke kanten van coöperaties en burgercollectieven tegen te gaan. Te denken valt aan regelgeving die de oprichting van coöperaties makkelijk maakt en aan regels rondom financiering.

Collectieve controle: aansprekende en solide regeringsplannen

Een laatste vorm van controle is collectieve controle. Daarmee bedoelen we de mate waarin burgers als politieke gemeenschap *als geheel* grip hebben op onze gedeelde toekomst in dit land. Veel van het recente wetenschappelijk onderzoek naar maatschappelijk onbehagen gaat over het waargenomen gebrek aan collectieve controle. Burgers zien een opeenstapeling van crises, variërend van de woningnood tot de stikstofproblemen, en menen dat de nationale politiek niet langer bij machte is om iets aan deze problemen te doen.

In dit rapport biedt de WRR geen oplossingen voor die verschillende crises, maar één aanbeveling kunnen we wel doen: investeer in plannen die *aansprekend en solide* zijn. Aansprekend doordat ze perspectief bieden op een daadwerkelijk betere toekomst, en solide omdat ze gebaseerd zijn op de best mogelijke kennis van hoe de wereld werkt. Dergelijke plannen zijn niet alleen om inhoudelijke redenen wenselijk, maar zij kunnen ook een belangrijk psychologisch effect hebben. Alleen al de wetenschap dat we als samenleving een plan hebben om de problemen aan te pakken, kan de scherpe kantjes van gevoelens van machteloosheid en onbehagen afhaken. Onderwerpen die zich hiervoor lenen, zijn bijvoorbeeld de ruimtelijke inrichting van Nederland, de omgang met migratie, en de aanpassing van de samenleving aan de gevolgen van klimaatverandering.

Grip op het leven als richtinggevend ideaal

Dit is geen klassiek adviesrapport dat uitmondt in concrete beleidsaanbevelingen. Dit rapport gaat in essentie over een andere manier van kijken en denken, namelijk één die vertrekt vanuit individuele burgers, hun waarneming en gevoelens. In de kern gaat dit rapport over de verdeling van verantwoordelijkheden tussen overheid en burger. In de afgelopen jaren ging het in de politiek veel over onzekerheid en onbehagen. Soms lijkt het daarbij wel alsof de overheid de verantwoordelijkheid zou hebben om *alle* onzekerheid en onbehagen bij burgers weg te nemen. Dat is echter een onmogelijke opgave. De belofte dat de overheid dit zou kunnen leveren, is een recept voor teleurstelling. Tot op zekere hoogte horen onzekerheid en tegenslag nu eenmaal bij het leven, en burgers hebben een eigen verantwoordelijkheid om daar zo goed mogelijk mee om te gaan. Dit verhaal is maar al te bekend.

Daarmee is de overheid echter *niet* ontslagen van alle verantwoordelijkheid. De inherente onvoorspelbaarheid en grilligheid van de wereld zijn absoluut geen rechtvaardiging voor een beleidsmatige reactie van ‘wen er maar aan’ en ‘zoek het maar uit’. Het sleutelbegrip hier is ‘persoonlijke controle’, ofwel ‘grip op het leven’. Tot op heden ontbrak dat concept vrijwel volledig in het debat. In dit rapport pleit de WRR ervoor om daarin verandering te brengen. Uiteindelijk gaat het om de mogelijkheden die burgers hebben voor grip op hun leven, zodat zij met de onvermijdelijke onzekerheden van het leven kunnen omgaan en hun levensdoelen dichterbij kunnen brengen.

En hier komt de overheid nadrukkelijk in beeld. Grip op het leven vereist immers niet alleen dat mensen zélf beschikken over bepaalde mogelijkheden, middelen en rechten, maar vereist ook collectieve voorzieningen, zoals een goed functionerende rechtsstaat, goed onderwijs, goede gezondheidszorg, toegankelijke en effectieve rechtsbescherming en goede sociale voorzieningen. En als het gaat om maatschappelijke onzekerheden die de macht van de individuele burger te boven gaan, zoals klimaatverandering, de inrichting van ons land, of migratie, zal het de overheid zelf moeten zijn die zorgt voor voldoende slagkracht om namens ons allen controle uit te oefenen op de wereld waarin wij leven. Misschien wordt het wel tijd om het discours van ‘eigen verantwoordelijkheid’ te vervangen door een discours van ‘gedeelde verantwoordelijkheid’, met ‘grip op het leven’ als richtinggevend ideaal.

Grip

Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle

Grip: de mate waarin mensen in staat zijn door eigen handelen gewenste levensuitkomsten te bereiken

Huidige situatie

Veel burgers ervaren onzekerheid en een gebrek aan grip op hun leven.

Minder gezondheid

Maatschappelijk onbehagen

Vertekende beelden en overtuigingen

Grip-denken

Hoe krijgen mensen zoveel mogelijk grip op hun leven en over welke middelen, mogelijkheden en rechten moeten ze beschikken?

Gewenste situatie

De overheid moet bij het maken en uitvoeren van beleid meer inzetten op het vergroten van de grip van burgers.

Directe controle: meer mogelijkheden voor individuele grip

Indirecte controle: grip via collectieve belangenbehartiging en coöperaties

Collectieve controle: aansprekende en solide regeringsplannen

Grip

Het maatschappelijk belang
van persoonlijke controle

Veel burgers hebben te maken met grote onzekerheden en een beperkte controle over hun bestaan. In dit rapport laat de WRR zien dat de combinatie van onzekerheid en gebrek aan grip kan leiden tot een slechtere gezondheid, een bron is van maatschappelijk onbehagen en samenhangt met beelden en overtuigingen die op gespannen voet kunnen staan met de democratische rechtsstaat.

De kernboodschap van het rapport is daarom dat de overheid bij het maken en uitvoeren van beleid meer moet inzetten op het vergroten van de grip van burgers. Daarmee bedoelen we dat mensen door hun eigen handelen invloed kunnen hebben op door hen gewenste uitkomsten, zoals een prettige baan, voldoende inkomen of een aangename leefomgeving.

De WRR nodigt met dit rapport beleidsmakers uit om vanuit grip naar beleid te kijken: hoe kan de overheid burgers meer persoonlijke controle geven, zodat zij hun levensdoelen dichterbij kunnen brengen?

In het rapport bespreekt de WRR drie wegen waarlangs meer ingezet kan worden op het vergroten van de persoonlijke controle van burgers:

- directe controle: meer mogelijkheden voor individuele grip;
- indirecte controle: grip via collectieve belangenbehartiging en coöperaties;
- collectieve controle: aansprekende en solide regeringsplannen.